

VLOGA IN MESTO ČLENKA TUDI

V slavnostnih dneh oktobrske revolucije smo brali tudi tale naslov: *Tudi praznik naših narodov*. Poskusimo dognati smisel naslova! Najprej ga moramo prav brati. Beremo ga pa lahko na več načinov. Iz položaja slovesnosti v tistih dneh bi ga lahko brali tako, da je poudarjen *túdi* sam zase, izgovorjen z razmeroma visokim glasom, za njim je kratek, komaj zaznaven odmor in padec glasu; če bi s pisavo poskušali nakazati izgovor, bi dobili: *túdi praznik naših narodov*. Ob takem branju je smisel naslova ta, da je ob drugih naših narodnih praznikih *tudi* (7. novêMBER) ali: (7. novEMBER) *túdi praznik naših narodov*. — Lahko pa bi zgornji naslov brali tudi s poudarkom in zvišanim glasom pri besedi *práznik*, torej *tudi práznik naših narodov*. V tem primeru se spremeni pomen; tak poudarek bi bil umesten, kadar bi poudarili besedo *práznik* proti kaki drugi, n. pr. spomin, če bi rekli: 7. novEMBER ni le spomin, ampak *tudi práznik naših narodov*. — Vendar se zdi, da časopis ni imel v mislih ne enega ne drugega gornjih dveh pomenov, marveč tretjega, ki ga pa ta besedni red ne more izražati, namreč pomen, ki bi ga bilo treba pisati in brati: *tudi náših narodov praznik* ali pa: *praznik tudi náših narodov*. V tem primeru članek *tudi* s poudarkom ruskim narodom pridružuje naše narode.

Kakor torej kažejo ta razmišljanja, je članek *tudi* zelo občutljiv za pravilno smiselno vezanje, in sicer za stavčno melodijo pri govoru in za mesto v besednem redu. Njegova prava in osnovna vloga v jeziku je ta, da k temu, kar je že omenjeno, nekaj pridruži, dodaja ali enači in to po navadi s poudarkom. Načinov takega dodajanja je seveda zelo veliko, zato je tudi zvez s *tudi* dosti. Mnogi jeziki za to uporabljajo kar veznik *in*, n. pr. Hrvatje in Srbi *i*, Latinci *et* poleg *etiam* (*et + iam = že*), Grki *kai*; francoščina je razvila iz *áli(u)d si(c)* svoj *aussi*, nemščina svoj *auch* iz osnove *ok*, ki pomeni 'zraven'. Naš *tudi* je slovenska posebnost, ki smo si jo razvili šele na tem ozemlju; srečamo jo v 16. stoletju že razvito in v vseh zvezah kakor danes.

Največkrat srečujemo *tudi* pred členom, ki ga dodajamo in poudarjamo. V tem primeru se članek strne z njim v poudarno enoto z izrazitim poudarkom in visoko glasovno lego na odnosnem členu za *tudi*, nato prav kratek odmor in padec glasu. Tako beremo koj v prvi slovenski knjigi, v Trubarjevem Katekizmu 1551 na začetku: *Jelt lem/le te ltuke is luetiga pilma... htim tudi to litanio inu ano pridigo... puftill prepisati vnašh ielig.* — *Zakaj taki imajo vso pripravo in tudi kovačnico* (Fran Levstik, Martin Krpan). *Dokler bo prosta môja roka, bo tudi tvôja* (Finžgar, Divji lovec). Tako vezanje lahko sega tudi preko pike v nov stavek: *Dunajčanje prideró k njemu. Tudi sam césar mu pride naproti.* — *(Ječar) mu je sklenil ječo polajšati. Tudi réšil bi ga bil rad.* — *Vedno sem služil zvesto... Tudi zdaj sem pripravljen in voljan storiti...* (Vse iz Martina Krpana.) Včasih *tudi* ne stoji neposredno pred poudarjenim členom, pa se zato zveza zabriše in lahko nastanejo dvoumnosti, ki jih je mogoče rešiti samo iz zveze. Tako n. pr. piše Trubar koj za zgornjim

zgledom: ... *le vlaki lahko nauuzhi to prauo ltaro Vero de lpolna tiga prauiga Boga ... inu tudi lpolna lam lebe ...* Tu bi na prvi pogled sodili, da je treba vezati tudi spozná, kar pa ni res, ker *tudi* dodaja le prejšnjemu predmetu *prauiga Boga* nov predmet *sam sebe*. Če je poudarna enota med *tudi* in odnosnim členom pretrgana, se izrazitost smisla in izrazna moč členka oslabi, včasih pa se sploh zabriše in sprevrže smisel. — Stava členka *tudi* pred poudarjenim in dodanim členom je tako pogostna, da je postala šolsko pravilo in na kako drugačno sploh ne opozarjamo. Tudi SP ima pod *tudi* v zgledih samo tako stavo.

Vendar je zelo živa in enako stara tudi obrnjena stava, da členek *tudi* stavimo za poudarjeni in dodani člen; tedaj členek *tudi* v poudarni enoti zraste v visoko glasovno lego in dobi izrazit poudarek, tako da se poudarjeni in dodani člen v poudarku in višini podredi. Če *ne bo Krpan Brdavsna premogel, drugi túdi ne*. — Petnajst se jih nisem bal; *samo énega se túdi ne bom*. — »To je cesta,« pravi Krpan. »Mi imamo *túdi* ceste ...« — »Kako se vam godi?« »Slabo.« »Meni *túdi*« (Iv. Cankar). — Otroci *domov, in dekleta túdi!* — Ti *ga* (=grunta) *nimaš, torej boš túdi zašit* (Finžgar). — Kakor nam zadnji zgled kaže, prevzame *tudi* v takih primerih poudarno moč do te mere, da dodani člen kljub smiselni poudarjenosti lahko odpade; saj bi po prvem vzorcu imeli tu: *torej boš tudi ti zašit*. Janez Svetokriški govori o angelu, ki je z ognjenim mečem stražil raj, in nadaljuje: *S. Martin kadar je bil Sholner je tudi imel en gorezh mezh* (III, 548). Tu je med oba odnosna člena vrinjen odvisnik in trga poudarno enoto na dvoje. Toda stavčna melodija potisne odvisnik na stopnjo vrinjenega dostavka, apozicije, in veže oba dela v melodično enoto z glavnim poudarkom na *túdi*. Krajši, posebno enozložni izrazi pa poudarne enote ne motijo in jih zelo pogosto srečujemo med obema členoma. Tako beremo pri istem pridigarju, ko govori o človeku, kako se pravda in kako bo nasprotnika ugonobil: *Ta drugi nima nič pokazat, priče bodo túdi persegle kakor je meni vušec. Besednikom sim vže túdi dobru usta pomazal ...* (I, 33). *Krade že túdi ta svojat* (Finžgar).

Ali bi smeli to obrnjeno stavo, ki je res manj pogostna od prve, označevati za »slabšo« ali morda celo nepotrebno? Nikakor ne, preživa je in prepogostna v živem razgovoru. Marsikdaj se zdi, da bi je kar ne mogli nadomestiti s prvo rabo, n. pr. v kakem prepiru: »*Hinavec!*« »*Ti si túdi!*« — »*Hinavec, ti, ti túdi, vsi ste!*« »*Jež, ti si bil túdi zraven.*« — »*Tebi se je túdi štréna zmešala.*« — »*Verjamem.*« »*Jaz túdi.*« — Obrnjena stava ni samo zadeva okusa in živega sloga, včasih bi se celo dalo reči, da rahlo premakne smiselni poudarek. V stavku *Krade že túdi ta svojat!* je bolj poudarjen dodatek nove slabosti k zbirki starih, medtem ko je v stavku *Tudi kráde že ta svojat!* poudarjena predvsem kradljivost sama. Če poskusimo prevračati stavo na enotni kalup, da stoji *tudi* samo pred dodanim členom, se nam pokaže, da marsikaj zarežemo v živost jezika, včasih pa tudi v smisel. Zanimivo je, da ima enako možnost stave pri tem členku tudi nemški *auch*, latinski *etiam*, medtem ko francoski *aussi* včasih kar mora stati za poudarjenim členom, n. pr. *moi aussi*.

Pri obrnjeni stavi je poudarek na *túdi* bistvenega pomena za pravilno razčlenjevanje stavka. Ker je ves poudarek usmerjen na členek *túdi* in je ta začel povzemati tudi poudarno podrejene besede, se je po-

vzpel do samostojne pritrdilnice in skrajšanega stavka. Tako beremo v Krpanu razgovor: »Kobilico so ti zastavili.« »Tudi sedlo?« »Túdi.« — »Ali po vodi se túdi vozite?« »O túdi!« — V takih zvezah je torej pravi miselni prislov. — Kot okrajšan stavek je *túdi* zmeraj poudarjen in dodaja (dopušča) kaj posebnega poleg splošnega ali v nasprotju z njim. »Ali bi stopila na polič starine?« »Zdaj ne, po maši.« »Túdi prav.« — »Ali me še sovražite?« »Ne več.« »Ali me obsojate?« »Túdi ne.« (Oboje: Finžgar.) Taki odgovori so zelo pogostni v vsakdanjih razgovorih; *túdi* je izrazito poudarjen v visoki glasovni legi, za njim čisto kratek odmor, nato padec v navadno glasovno lego. Izpuščen je nepoudarjeni del enote, n. pr. (*To je*) *túdi prav*, (*To*) *túdi ne* v zgornjih dveh primerih. Jurčič piše: *Morda ni prav, da ga imam v strahu... Túdi morda ni tebi po volji, da tako živim...* Poudarjeni *túdi* je razumljiv, če si mislimo izpuščeni to, ki je potem razložen v osebkovem odvisniku da...

Primerov, v katerih poudarjeni *túdi* meri na to, kar izraža odvisnik, je bilo v jeziku razmeroma precëj; zato se je poudarjeni *túdi* začel vezati za različnimi vezniki in se slednjič z njimi sprijel kot njih sestavni del: *četúdi*, *akotúdi*, *dasitúdi*, kakor se uvajajo navadno dopustni stavki. Jedro dopustnosti je v tem, da k splošno veljavnemu dodajamo (dopuščamo) kako posebnost. *Videla sem ga dobro, četudi ga nisem gledala v obraz. Dajte mi roko, četudi hladno* (Iv. Cankar). Splošno velja, da gledamo v obraz, če hočemo koga dobro videti, da damo roko pristrčno; tu pa odvisnik dopušča, da kdo koga dobro vidi *tudi* (*tedaj*), če mu ne gleda v obraz, ali: da kdo koga dobro vidi, če *mu túdi* ne gleda v obraz, od koder je potem samo še korak do *četúdi*. Vse tri razvojne stopnje so še žive, v govoru bolj ko v knjigi. Iz takih zvez se je poudarjeni *túdi* razvil v samostojen prislovni izraz kljubovanja nekako v pomenu *na kljub*, *nalašč* ipd.: *Zdaj pa túdi ne grem... Túdi ga ne premakneš, če se še tako usajaš. Túdi ga ne pogledam več.*

Rekli smo, da ima členek *tudi* predvsem poudarno in dodajno vlogo v najširšem pomenu besede. Ali je v njem tudi kaj protivnega? V njem samem nê, res pa z dodajanjem ali dopuščanjem poudarjeno stvar nekako loči od drugih. Dodajna vloga je tako močna, da včasih protivnost celo premaguje. Tako nam n. pr. veznik *ne le... ampak* (*temveč*) *tudi* velja za vezalno in ne protivno priredje, čeprav je *ampak* (*temveč*) izrazito protivni veznik. Dodajna moč členka *tudi* je torej močnejša od protivne v drugih veznikih; zato lahko povezuje in dodaja k različno povezanim členom: lahko dodaja vezalnemu *in*, kjer ima predvsem poudarno vlogo, n. pr.: *Res je, Krpan, otel si cesarstvo in tudi Dúnaj si otel...*; lahko dodaja sklepalnemu *torej tudi*, *zakaj tudi*; primerjalnemu *kakor tudi* itd.

Ali se dá določiti, kdaj uporabljamo eno, kdaj drugo teh dveh stavčlenka *tudi*? Pregled pisateljev kaže, da je ne uporabljajo vsi enako pogosto, mlajši mnogo manj kakor starejši, to se pravi, da je bila pred vplivom šole obrnjena stava bolj razširjena, kakor je danes. Pri Ivanu Cankarju srečujemo členek *tudi* dosti redko in obrnjeno stavo še redkeje; tako ima n. pr. v Jakobu Rudi 17 *tudi* in od tega le 3 v obrnjeni stavi. Pri Finžgarju pa imamo v Divjem lovcu pri 28 *tudi* kar 19 primerov obrnjene stave. Mnogo manj je obrnjene stave v poučni prozi, razpravah in časopisu kakor v leposlovju, tu pa zopet največ v raz-

govoru. Zgledi kažejo, da največ primerov take stave odpade na primere, kjer stoji za zaimki in enozložnimi prislovi. Pri oziralnih zaimkih in prislovih ga je drugače sploh težko postaviti, n. pr.: *Imela je teto, ki je túdi šla in si pridobila moža v Ljubljani* (Pregelj); če bi postavili namesto *ki* kazalni *tá*, bi bila mogoča obojna stava: *ta je túdi ali: tudi tá je šla* ... Kako domači so primeri, kakor: *Janez, ti si krvav, tebe so túdi*. — »Za tako kupčijo ne bom nikoli priča.« »Jaz túdi ne.«

V govoru stavčna melodija nedvoumno pokaže, kako je treba vezati členek *tudi*. V pisavi pa zveza pogosto ni tako razvidna, da bi na prvi pogled pogodili pravi poudarek. Zato moramo pisati tako, da bo vezanje členka razvidno iz smiselne zveze, ali meri naprej ali povezuje nazaj, ali pa moramo hoditi varno pot in postaviti členek pred dodano ali poudarjeno besedo. Dalmatin n. pr. piše (Apd 13, 32): *Inu my tudi vam osnanujemo to oblubo* ... Smiselna zveza ne pove nič določnega, kako je treba vezati *tudi*; brez posebnega opozorila bo vsakdo bral, kakor da je treba vezati *tudi vam*; toda Luther, ki ga je imel Dalmatin za osnovo prevajanja, piše: *Vnd wir auch / verkündigen euch die verheyllung*. Luthrova vejica nam jasno pokaže, da moramo *tudi* v slovenščini vezati *mi túdi*; v takem primeru bi stava *tudi mi* preprečila vsak dvom. Podobno je v stavku *O saj jaz sem tudi pol detektiva* (Iv. Šorli) mogoče brati in vezati na dva smiselno nekoliko drugačna načina: *jaz ... túdi ali: tudi pol detektiva*. Če pisatelj ostro nakaže smisel po položaju, potem je stvar bralca, da pravilno bere in poudarja; če pa smisel ni jasen iz položaja, je dolžnost pisatelja, da ubere varno in zanesljivo pot in postavi členek pred poudarjeno besedo.

Členek *tudi* pravih soznačnic nima, da bi ga lahko zamenjale v vseh primerih. Po vlogi mu je blizu vezalni *in*, ali *tá* povezuje le isto-vrstne stvari in brez poudarka. Včasih naš členek lahko nadomestimo s *celó*, zlasti na mestih z izrazito poudarno vlogo. Enakost poudarja in dodaja *tudi prav tako, ravno tako*; da ga pa ne nadomesti popolnoma. dokazuje raba, ki temu vezniku pogosto dodaja *tudi*. Tudi prislov še ima dodajni pomen, toda v drugačnem, največkrat časovnem pomenu, zato le redko more nadomestiti členek *tudi*.

Poskus drobne sintaktične analize naj bi opozoril na potrebno delo, ki ga moramo opraviti, preden smemo upati na dobro slovnico in slovar.

Emil Štampar

PANORAMA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI OB JUŽNOVZHODNI SLOVENSKI MEJI

Te nenavadne téme ni izbrala muhavost avtorja. Pravzaprav se je rodila iz naravne želje organizatorjev zborovanja v Dolenjskih Toplicah, da bi zajeli književnost Dolenjske in Bele krajine in s tem tudi hrvatsko ob teh pokrajinah. Zato so obdelani književni pojavi, zvezani s Samoborom, Žumberkom, Gorjanci čez Karlovac vse do Gorskega Kotarja, od koder je najbolj reprezentativna književna veličina vsega tega področja.